

Μια ριζοσπαστική ματιά και τα προβλήματα της

SLAVOJ ZIZEK, Λακάν, μφρ. Δημήτρης Καγιαλάρης - Κωνσταντίνος Παπαδάκης, εκδόσεις Πατάκη, σελ. 201

Η ποιητική του Jacques Lacan διαρκώς ολισθαίνει και η ολίσθηση αυτή είναι το δικό της credo και ταυτόχρονα το κέντρο της, δηλαδή η μοναδική της ικανότητα να επιστρέφει στον Freud ή στη φιλοσοφία ή σε μια μαθηματικοποιημένη διατύπωση προταγμάτων με έναν τρόπο αμιγώς σημασιολογικό, έναν τρόπο που περισσότερο από οτιδήποτε

ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΡΟΖΑΝΗ

άλλο εμπλέκεται στους ιστούς των σημασιών και στα συγκροτητικά στοιχεία του προ-γλωσσικού και της γλωσσικής του έκφρασης. Η λέξη ποιητική που χρησιμοποιεί είναι ενδεικτική της οπτικής μέσα από την οποία επιχειρεί να αναγνώσει τη λακανική περιπέτεια, όχι απλώς ως μια ψυχαναλυτική πρακτική, ή έστω μια αναδρομική επανερμηνεία φροϋδικών προταγμάτων και συλλήψεων, αλλά κυρίως ως μοναδική πράγματι εισβολή και εισχώρηση στο «δύσος των συμβόλων» που συγκροτεί τις δύποκοιμικές σχέσεις, όσο και τις σχέσεις και αλληλεπιδράσεις του ανθρώπου με τις δομές του πολιτισμικού του (ενίοτε και πολιτικού) αναφορικού συστήματος. Η γλώσσα του Lacan ταιριάζει περισσότερο στη διαμνη ή και πολυσμμία του συμβολικού, ήτοι στην ποιητική αρχή αυτής της διαμνης (πολυσημίας, παρά τη φιλοσοφική ερμηνεία της). Υπό την έννοια αυτή, η φιλοσοφικοποίηση του Lacan δεν διαφέρει και πολύ από τη φιλοσοφικοποίηση του Freud.

Ο Harold Bloom υπήρξε εκείνος που μια προειδοποίησε σχετικά με την αμχανία της χεικελιανοποίησης του Freud από τον Lacan. «Η χεικελιανοποίηση του Freud», έγραφε, «είτε με τον γλωσσολογικό τρόπο του Lacan είτε με τον λεπτότερο, τον περισσότερο σκεπτικιστικό τρόπο του Derrida, καταλήγει ανατρέποντας τους ριζοσπαστικούς διωμούς του [...] και κάνοντας αυτό οδηγεί τον Freud σε ένα είδος φαντασμαγορικού μονισμού».

Ο σημαντικός στοχαστής Slavoj Zizek, στην υπό συζήτηση πραγματεία του για τον Lacan, εξ αρχής επιμένει στη φιλοσοφικοποίηση της θεωρίας του Lacan και μάλιστα θέτοντας τη φιλοσοφική κρισιά ως ριζοσπαστική διαφοροποίηση του λακανικού από το φροϋδικό υπόδειγμα. «Πού διαφέρουν, λοιπόν», διερωτάται, «οι ιδέες του Lacan από τις ιδέες που εκφράζει το κύριο ρεύμα των ψυχαναλυτικών σχολών σκέψης και από τον ίδιο τον Freud»; Η απάντηση που επιχειρεί δεν είναι παρά η απόχωση του Lacan από τον πυρήνα της ψυχανάλυσης, μέσω των φιλοσοφικών του προθέσεων και εννοήσεων. «Σε ό,τι αφορά τις άλλες σχολές», διατείνεται, «η διαφορά που βγάζει μάτι είναι η φιλοσοφική κρισιά στη θεωρία του Lacan [...]. Αναφορικά με τον Freud, τώρα, αυτό που βγάζει μάτι είναι το κλειδί που χρησιμοποιεί ο Lacan για την «επιστροφή στον Freud» προέρχεται εκτός του πεδίου της ψυχανάλυσης [από] ένα ετερόκλητο φάσμα από θεωρίες [μέχρι] και τις φιλοσοφικές θεωρήσεις του Πλάτωνα, του Kant, του Hegel και του Heidegger».

Έτσι, λοιπόν, στη θέση της φιλοσοφικοποίησης του Freud εκ μέρους του Lacan έχουμε τώρα τη φιλοσοφικοποίηση του Lacan εκ μέρους του Zizek. Δεν προτίθεται να αμφισβητήσει τις γλωσσολογία, ούτε τον πλατωνισμό, καντιανισμό, χεικελιανισμό και καιντεγκεριανισμό του Lacan, αν και η διατύπωση «ετερόκλητος» είναι πράγματι ένα πρόβλημα το οποίο δεν μπορούμε εύκολα να ξεπεράσουμε, στην περίπτωση του Lacan, απλώς με έναν χαρακτηρισμό. Εκείνο που επιχειρεί να πω, είναι ότι η φιλοσοφικοποίηση του Lacan κατά τον τρόπο του Zizek μάς απομακρύνει από τη λακανική περιπέτεια, την οποία ενδοχόμενως και να συσκοτίζει, ακριβώς όπως ο Lacan συσκοτίζει με παρόμοιο τρόπο τον Freud και τους ριζοσπαστικούς διωμούς του.

Χωρίς τίτλο

Επίσης, αυτό ασφαλώς δεν σημαίνει απαίωση στο σύνολό της της πραγματείας του Zizek και της συμβολής της στην ερμηνεία λακανικών προταγμάτων. Σημαίνει, ωστόσο, διαφωνία επί της αρχής πάνω στην οποία ο Zizek στηρίζει το γχειρίμα του, ανεξάρτητα από την ερμηνευτική του επάρκεια ή τους τρόπους με τους οποίους ο συγγραφέας επιχειρεί να διεισδύσει στην επικαιρότητα της ψυχαναλυτικής οπτικής του Lacan. «Ο στόχος μου είναι», γράφει ο Zizek, «να αποδείξω ότι σήμερα είναι που έχει έρθει ο καιρός για την ψυχανάλυση περισσότερο από ποτέ». Και αυτή είναι μια ασφαλής όσο και γόνιμη κρίση περί της λακανικής επιστροφής και μεθόδου.

Παρά ταύτα, δεν είναι λίγες οι φορές που ο Zizek, επιχειρώντας να ερμηνεύσει τις διαρκώς μετακινούμενες και ολισθαίνουσες λακανικές εναισθήσεις, φαίνεται να λησμονεί την ποιητική του Lacan, αποδίδοντας σε αυτήν προθέσεις φιλοσοφικής εμπλοκής, σαν πράγματι να επρόκειτο για φιλοσοφικές διαμάχες εκτός του ψυχαναλυτικού πεδίου. Ένα εμφανές, κατά την αντίληψή μου, παράδειγμα αυτής της γενικευμένης τάσης του Zizek είναι, αίφνης, η ακόλουθη απόφασή του σχετικά με την πρόσληψη του ασυνειδήτου από τον Freud και τον Lacan: «Πα τον Lacan», αποφαίνεται ο Zizek, «αυτή η πρόσληψη του ασυνειδήτου ανήκει στη ρομαντική παράδοση της Lebensphilosophie (φιλοσοφία της ζωής) και δεν έχει καμία σχέση με τον Freud». Εδώ πρόκειται ασφαλώς για μια παρανόληση, κατά το μέτρο που ο Freud αποκλείεται από τη ρομαντική παράδοση του Lebensphilosophie, με όλα τα επακόλουθα που μπορεί αυτός ο αποκλεισμός να σηματοδοτεί. Έχω επιχειρήσει να δείξω (στο βιβλίο μου *Ένας Λανθάνων Ρομαντισμός*) ότι το αντίθετο συμβαίνει πράγματι ως προς το πρόταγμα του φροϋδικού ασυνειδήτου: ότι, δηλαδή, το φροϋδικό ασυνείδητο καταγωγικά συνδέεται με τη ρομαντική προοπτική και παράδοση της φιλοσοφίας της ζωής, αλλά και της Naturphilosophie (φιλοσοφία της φύσης), καθώς ο Freud παρέμεινε πάντα δικασμένος ανάμεσα στο διαφωτιστικό του απόθεμα και τη ρομαντική του καταγωγική περιοχή. Και όταν μάλιστα το ερμηνευτικό του πλέγμα αποκτούσε μια ακαμψία (όπως κατ' εσχόλη στην περίπτωση της πρό-

ληψης του ασυνειδήτου), τότε οι αναφορές του Freud παρέπεμπαν απευθείας στο ρομαντικό του οπλοστάσιο, μέσα από το οποίο αναλύσε διαρκώς τα προτάγματα και τις εννοιολογίες του.

Από την έρευνα των φροϋδικών συλλήψεων γίνεται, κατά τη γνώμη μου, φανερό, ότι η απόφαση του Lacan περί του ασυνειδήτου, όχι μόνον έχει άμεση σχέση με τη φροϋδική σύλληψη και επεξεργασία του ασυνειδήτου, αλλά και επιπλέον ότι η γλωσσολογική κρισιά που από τον Lacan του αποδίδεται βρίσκεται, εξαιτίας της κοινής ρομαντικής προοπτικής και παράδοσης, μέσα στον «πυρήνα της φροϋδικής επανάστασης», για την οποία, παρά την αντίθετη διαβεβαίωση του Zizek, ο Freud είχε πλήρη συνείδηση και είχε αναπτύξει τα πεδία της, ασφαλώς βέβαια εντός του πεδίου της ψυχαναλυτικής θεωρίας και μεθόδου, και διόλου εντός της φιλοσοφικής Weltanschauung. Έτσι, πιθανώς να είναι ορθή η άποψη του Zizek ότι «η θέση του Lacan είναι ότι ο Freud δεν ήταν ενήμερος σχετικά με την έννοια της ομιλίας που υπονοεί η θεωρία και η πρακτική του», αλλά προφανώς υπό την έννοια ότι ουδείς ερμηνευτικός στοχαστής (όπως ο Freud) δύναται να είναι ενήμερος για την εκ των υστέρων συνδρομή και χρησιμοποίηση ερμηνευτικών εργαλείων (π.χ. γλωσσολογία) τα οποία μπορούν να συμβάλουν επιτυχώς προκειμένου να εθραιωθεί ή/και να επαληθευτεί η θεωρία του. Το πρόβλημα δεν είναι η εκ των υστέρων ενημερότητα των ερμηνευτικών κρίσεων, αλλά το κατά πόσον αυτές οι ερμηνευτικές κρίσεις βρίσκονται ήδη εν δυνάμει μέσα στο πρωταρχικό σχέδιο, έστω και λανθάνουσες, οπότε η επικλήσή τους νομιμοποιείται και έτσι δεν παραμένουν αλλότριο σώμα. Αυτή, όπως πιστεύω, είναι η περίπτωση του Lacan στο πλήθος των επιστροφών του στον Freud.

Ας μου επιτραπεί να κλείσω τη σύντομη αναφορά μου στην αξιοσημείωτη πραγματεία του Zizek με μία επιπλέον αναφορά. Ο Zizek αντιπαράθετε τον Lacan στον Levinas: «Ο πειρασμός στον οποίο πρέπει να αντισταθούμε εδώ», γράφει, «είναι η θηκική εξημέρωση του πλησίον - για παράδειγμα, η ιδέα του Emmanuel Levinas για τον πλησίον ως το αβυσσαλέο κοίτασμα, απ' όπου εκπνιγάζει η έκκλιση για θηκική υπευθυνότητα. Αυτό που συγκυλίπτει ο Levinas είναι η τερατώδης διάσταση του πλησίον, η οποία οδηγεί τον Lacan να του αποδώσει τον όρο Πράγμα (das Ding), όρο που κατά τον Freud ορίζει το απόλυτο αντικείμενο των επιθυμιών μας μέσα στην αφόρητη ένταση και αιγινγκαιότητα του». Εδώ προκύπτει τόσο μια φιλοσοφική όσο και μια λακανική ένσταση. Η φιλοσοφική ένσταση είναι ότι η έκκλιση για θηκική υπευθυνότητα προκύπτει στον Levinas όχι από τον πειρασμό της θηκικής εξημέρωσης του άλλου, αλλά, αντίθετα, επειδή ο άλλος είναι η επιθυμία μας μέσα στην «αφόρητη» αιγινγκαιότητα του. Άρα, ουδόλως πρόκειται περί εξημέρωσης του άλλου, αλλά περί της δικής μας ατομικής υπευθυνότητας έναντι του «αβυσσαλέου» άλλου. Και εάν ο άλλος είναι το τρομακτικό πρόσωπο (και προσωπείο) του Κακού Πράγματος, τότε η ατομική μας υπευθυνότητα υπαγορεύεται από την επίγνωση του Κακού Πράγματος μέσα στην εαυτοτική μας δόμηση. Η λακανική ένσταση είναι ότι ο Lacan ουδέποτε, από όσο γνωρίζω, θέλησε να διασαφηνίσει την κατάσταση του άλλου ως πράγματος (objet petit a) σε σχέση με τη φροϋδική σύλληψη του πράγματος, από την οποία αντίθετα ο Lacan. Και όπως διατείνεται ορθά ο Alan Sheridan, ο Lacan «αρνείται να σχολιάσει [τους όρους αυτούς] αφήνοντας τον αναγνώστη να απομύσει τις έννοιες κατά τη διάρκεια της χρήσης του. Επιπλέον, ο Lacan επιμένει ότι το objet petit a θα όφειλε να παραμείνει αμετάφραστο αποκτώντας κατ' αυτόν τον τρόπο την κατάσταση ενός αλγεβρικού σημείου».

Ο Στέφανος Ροζάνης διδάσκει Φιλοσοφία των Μέσων στο Πάντειο Πανεπιστήμιο